

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 24. januarija 1855.

List 7.

Gospodarske skušnje.

Kako naj se z nakladom cepi, da se drevesca bolj gotovo primejo?

Skušal sem z nakladom tako cepiti, da bi se drevesca rade in bolj gotovo prijele. Tako-le sem ravnal, in prav dobro se mi je obnesla skušnja:

Spomladi, preden začne muzga (sok) tēči, se pokoplejo drevesca namreč take debelosti, kakor so gosje peresa, ki so naj pripraviše za tako cepljenje, in se pocepijo. Potem se znajo prav na gosto pa rahlo v toplo klet (kelder) nastaviti, in z drobnim peskom ali sipo naj se osujejo tako, da se skrijejo vse koreninice. Za tem naj se z vodo poškropijo tako, da se dobro namočijo. Zdaj pa naj se pustijo toliko časa na miru, da se primejo. Vse poženejo in že okoli konca mesca majnika so ugodne, da se vsadijo. — Dvakrat sem to skusil in obákrat s poskušnjo prav zadovoljen bil, posebno pa preteklo leto, ko sem jih na to vižo 432 pocepil in posadil; zrastle so skor 3 čevlje dolge. Le škoda, da mi jih je zajic zlo poščipal! Ta žival že zdej, ko je snega še celó malo, toliko škodo dela, — kaj bo še le, ko bi ga več padlo! Res! ta snedež dela po sadnih zasadistihi škodo, kakor da bi patent imel za to. Zraven zajca pa imamo sadjorejci še drugo nadlogo v človeški podobi, — to so tatje, ki kradejo mlado drevje. V sami naši fari je lani blizo 800 drevesic pokradenih bilo. Pa nikoli nismo mogli nobenega zaslediti ali zvediti: kam se nosi in kje se prodaja pokradeno blago? kdo so tisti tatinski pomagači, da kupujejo od tacihi drevesa, ker vejo, da je ukradenó blago? To sadjorejcem silno kalí veselje in zadržuje napredek sadstva. Saj bi tudi živinorejec ob veselje prišel, če bi se mu leto za letom kradle teleta ali prasci!

Fr. Bizjak.

Svēt in svēt za češplje (slive).

Da je češplja vredna, da jo gospodarji zasajajo, kjer koli je mogoče, je gotovo. Pa še je veliko prostora, kjer češpljo preredko vidimo — in to je ob krajih potokov in bajerjev, ker na tacihi mestih češplje kaj rade rastejo. Namesto da imamo drugo drevje na tacihi krajih, ki nam nič dobička ne donaša, zakaj raji ne sadimo češpelj?

(W. d. L. F. u. H.)

Tudi gosence imajo svojega zagovornika.

Če bi čisto vse gosence pokončali — pravi gosp. Thon v svojem „napeljevanji k sadjoreji“ — bi namesto več, le še manj sadja pridelali. V nekem kraju — pripoveduje — so do zadnje obrali vse gosence in sadja so manj pridelali. Zakaj to? — pravi pisatelj — je lahko razumeti. Če ima drevo preveč cvetja in popkov, ne more vsega zoriti; v tacihi okoljšinah opravljajo gosence to opravilo, da preobilni cvet in perje oberejo, — pa se vé da jih ne smé veliko biti. — Réci moramo, da je ta misel vendar enmalo pre-drobna!

(Fr. Bl.)

Gospodarska novica.

Nov kitajski krompir.

Iz Kitajskega (Kine) so pripeljali lani neki sad, ki se imenuje kitajski Yam, kitajski krompir (chinesische Yamswurzel, dioscorea batatas), od kterega pravijo, da je silo rodoviten in po okusu še bolji kakor krompir. Če smo iz ptujega (iz Amerike) dobili krompir pred kakimi 80 leti, zakaj bi ne bilo mogoče tudi iz ptujega (iz Azije) dobiti krompirju enaki sad? In gotovo bi že bili zadovoljni, ako bi le tako dober bil, kakor je krompir, če tudi ne bolji. Toda skušnje poslednjih let, kar se je napovedovalo že več namestnikov krompirja, pa vsi skupaj niso nič veljali, če so tudi dragi bili, so nas napravile popolnoma neverne Tomaže, in verjeli bomo slavo Yama, kadar ga bomo vidili in pokusili. Na Francozskem so ga lani več nakupili in ga bojo skusili. Od tam bomo že zvedili potem resnico. Kdor ga pa pred želi, ga lahko dóbi iz Erfurta od bratov Villain, ki kupčujeta z vertnarskim blagom (Gebrüder Villain, Handelsgärtner in Erfurt). 10 teh kitajskih krompirjev velja 8 tolarjev, 1 krompir 30 grošev.

Kaj naj bi jédli?

Ne le ob hudih letinah, temuč tudi takrat, kadar je vsega dosti, naj bi gospodar in gospodinja prevdarjala: kaj bota kuhala za se in za svojo družino. In če ima gospodar ali mojster delavce, pa jim, kadar mu tožijo: „gospod, kako čemo živeti od tega plačila (lona)?“ ne more nobenega družega odgovora dati, kakor: „glejte, kako bote izhajali!“ je to pač žalostno. Ob časih potrebe naj se vsaki krajcar tako obrača, da se oberne za to, kar več zda.

Pa kdo nam bo odgovoril na vprašanje: kaj naj bi jédli? Kuhinske bukve gotovo ne, zakaj v teh se le bere, kako naj se kuha, da so jedila prijetniše ustam, in kako naj se krompir na 50 viž za mizo napravi.

Vprašanje pa je še: ali je bolje krompir si kuhati ali kaj drugega?

Na to vprašanje nam bo morebiti odgovorila teržna cena? Tudi ne — zakaj cena, po kateri se ta in uni živéž kupuje, se ne vjema vselej s tečnostjo njegovo. Marsiktera stvar je draga, pa vendar veliko manj zda, manj tekne, kakor druga, ki je bolj po ceni. Ali to je ravno, česar ljudje večidel ne vejo in tedaj tudi ne porajajo. Večidel je misel pri ljudéh, da le to dobro redí, kar človeku zlo želodec nabaše, — al to je napačna misel. Redivna moč kakošne hrane ni iskati v velikem kupu, ampak v tem: iz kakošnih drobcov obstoji: ali so takošni, da se dela iz njih meso itd. v našem trupu ali ne. Zakaj le iz tega izvira naša moč, da to, kar se po življenji podela in pogubi, se spet po živéžu nadomestuje.

Znano je, da človek zamore več kruha snesti kakor mesa, več krompirja kakor kruha itd. Učeni možje so preiskovali natanko obstojne dele teh stvari, in so zvedili, da naj več redivnih drobcov je v mesu, manj v kruhu, še manj v krompirji. Pa še dalje so to reč gnali in nam

natanko povedali tečnost ene jedi memo druge. To pa, kar so nam oni o tem razodeli, je tako gotovo, kakor je amen v Očenašu.

Kar hrano (živež) iz rastlinstva zadeva, so nam razodeli, da 25 funtov boba toliko tekne kakor 26 funtov grahore, 27 funt. graha, 29 funt. leče, 62 funt. pšenične moke, 65 funt. ječmenove, 70 funt. koruzne, 77 funt. režene, 96 funt. rajža, 72 funt. belega kruha, 100 funt. soldaškega kruha (komisa) 288 funt. krompirja iz suhe in 319 funt. krompirja iz bolj mokre zemlje, 411 funt. zelja, 676 funt. pa korenja. Iz te verste se očitno vidi, ktera stvar je tečnša od druge.

Mleko redi po tem, kakor ima več sladkora, sirovega masla in sira v sebi, — še bolj redi kri, še bolj meso, naj bolj pa redé jajca.

Če pa pravimo: ena hrana bolj redi memo druge, se to toliko pravi, kakor da ima več tiste stvari (gnjilca) v sebi, iz ktere se v našem trupu meso nareja in pa tisto, kar človeka močnega dela.

Če pa pri tem ali unem živežu gledamo na to, kar v našem trupu mast dela, moramo reči, da so rajž, potem pšenica, bob, grah, rež, ječmen in krompir naj bolj zato.

Če pa vprašamo: iz katerih jedi se naj bolj kosti delajo v našem trupu? moramo odgovoriti, da iz boba, graha, potem iz rajža, kervi in mléka, zato ker te jedila imajo naj več tistih dveh delov v sebi, iz katerih naše kosti obstojé, namreč fosforokislina in pa apna.

Iz vsega tega je očitno, da bob, za bobom pa grahorka, grah in leča so med navadnim živežem iz verste rastlin naj tečnše jedila.

1 funt boba ali graha zda in zaleže tedaj toliko kot 2 funta pšenične moke, 3 funte rajža, 3 funte belega kruha, 3 funte in pol komis-kruha, 10 do 12 funtov krompirja, 16 funtov zelja (kapusa) in 20 funtov korenja.

Pšenična moka je skor za tretji del bolj tečna kakor režena moka.

Al pa porajtajo to naši gospodarji in gospodinje? — Poglejmo, kaj kupujejo?

Vagán (mecen) graha veljá — postavimo — 8 fl., vagán pšenice pa tudi 8 fl. Al po meri se ne smé soditi tečnost živeža. Vagati moramo: koliko funtov vaga vagán enega, koliko vagán družega živeža.

Kar je težje, ima več moke in je tedaj več vredno.

Če tedaj vagán pšenice ravno toliko velja, kot vagán graha, kaj naj tedaj kupujemo za kuhinjo? — Graha, ker grah ima še enkrat toliko redivne moči (tečnosti) v sebi kakor pšenica.

Še bolj memo graha je pa zaničevan bob, in bob v tečnosti še presega grah.

Pa boba in graha ne jémo radi, ker nas preveč napenja — bo rekel ta in uni. Kdor dela, se mu tega ni bati, in če sočivje, kakor je samo na sebi, se enmalo težje prebavlja, naj se pa dá do dobrega razkuhati in bobov ali grahov sók (Suppe) ali kaj tacega naj se iz njega naredí. Tudi jajca niso lahko prebavljive, tudi sir ne, tudi sirovo maslo ne — stanšajmo bob in grah po kuhi, in ne bosta nam želodca nadlegovala. Sploh je dobro, če k tečnim jedilom prikuhamo kisle repe, zelja, korenja ali kake druge zelenjadi.

Ne! da bi s tem silili vsem ljudem grah in bob, če ravno ga sami radi jémo, — priporočamo sočivje le bolj ubogim, delavcem in takim, ki malo tečen živež drago kupujejo, namesto da bi tacega kupovali, ki bi jim veliko zdal in jih dobro redil. In res je taka marsikod. Rež, ječmen in krompir so pregnali grah, lečo in bob iz mize delavca in revnega, kateri svoj živež morebiti 5krat in celo 10krat dražje plačuje, zato, ker ne pozna razločka med tečnostjo te in une jedi, ker ne pozna tiste stvari (gnjilca), ktera našim truplom dela meso in nam daje moč.

Prevdarimo enmalo natančnši krompir po njegovi pravi vrednosti. Kakor amen v Očenašu je gotovo, da ima krompir 4 do 5krat manj redivne moči v sebi kakor pšenica, in 10 do 12krat manj kakor grah, bob in leča. Ako je vagán krompirja 4krat ali še večkrat bolji kup kot grah in bob, takrat je prav krompir kupovati, ali, če ga imamo, ga jesti namesto da ga prodajamo, — dražje pa krompir kupovati, je očitno zapravljanje, je potrata! Se vé da krompir se lahko kuha, ž njim ni nič opraviti, če ga v oblicah dajemo na mizo. To je vse res in tudi to je gotovo, da je krompir dober. Ali memo vsega tega smo pozabili zvediti: ali nam pa tudi zares toliko zaleže kakor sočivje, ali nam naredí dosti mesa, kosti in moči, ktere ni brez mesa in kosti? Nikdar! kakor smoravno povedali. Če je tedaj taka hrana (živež), ki nam ne zaleže dobro, ki nam ne daje prave stanovitne moči (in to je pri delavnem človeku vendar le poglavitna reč) — če je taka hrana še dražja kakor druga, ki je 5 ali 10krat bolj tečna: kaj bo tedaj bolj pametno, da bomo kuhali? da bomo jedli?

Naj si gospodarji in gospodinje sami dajo odgovor na to vprašanje. (Sonnt. Zeit.)

Starozgodovinski pomenki.

Korant — Kurent.

Basnosloven pretres od Davorina Terstenjaka.

(Dalje).

Dalje še nahajamo enako poznamljenje v imenu Onisa spet na izanskem kamnu (Schoenleben str. 219.) Celi napis se tako glasi:

D. M VOL TA NI OPPA ONISE ☉ Ann LXX Et Enneae Ruf. F. Uxo. An. LX F. F. SURO VOL An. ☉.

Kamen je že poškodovan, zato nektore imena niso več cele. Vendar imeni Onisa in Surus ste še čisto ohranjene.

An pomeni v sanskritu dihati, gibati se, živeti. Ker pa ima indiški jezik to vlastovitost, da vse, kar pomeni teči, gibati se, pomeni tudi vodo, in vse kar vodo, pa tudi bika, je tedaj ime Onis gotovo tudi pomenilo bika. Ta beseda nam razodeva pomen rek Anasus, Anisus v Noriku, dnešnje Enns, in Anasus reke v deželi nekdanjih Karnov, v kateri je tudi reka Turus bila. Beseda ana je po predstavi digamata h postala pri Moravcih Hana, pri Slovencih in tudi pri nekterih severnih slovanskih plemenih Una, zato imena rek Una v Bosni, Unica (Uniz, Unz) v gornjem Štajaru in na Kranjskem, in imena knezov severno-slovenskih Onogost, Uneslav *) (knez Nerečanov, to je, Narečanov, prebivavcev kraj reke Nara v starih časih, dnešnji den Nerečva v Dalmaciji) pomeni to, kar Volgost, Turoslav, Bikoslav itd.

Znamenita je ta prikazen, da pri noriških Slovanih, razun končnice mar, mer v lastnih imenih, se ne najde severno-slavensko slav. Borut, Rastic, Magimar imamo, Borislava, Rastislava in Mogislava pa nimamo. Zdi se mi, da je to izključivot vorenje severnih slovanski hplemen.

Še eno imenom Tor, Voltar, Voltur, Op, Voltreba enako besedo nahajamo na izanskih kamnih, in sicer Isson (glej: Schoenleben v omenj. knjigi I. str. 218.) Is se veli v sanskritu „pfeilschnell gehen“ in je korenika za slovensko besedo bister, znabiti, da je iz is postala slovenska beseda bis. V Noriku je tekla reka, ktera se je velela Ises, dnešnja Ips. Da je ime Ison slovensko, potrjuje severno-slavensko ime Isjaslav, ime ruskega kneza okoli leta 1059 (glej: Šafařík „Slav. Alterth.“ II. 116.)

*) Iz „un“ je postala beseda „unt“ po prestavi glasnikov nut, kar v cerkveno-slovenščini pomeni bika, primeri: lužičko spot namesto post. Zna pa tudi sanskritski glagol nu, fliessen, biti korenika besedi nut. Pis.